

Gedenkboek gevallen verzetsstrijders van de CPN

Vijfenzeventig jaar na het einde van de oorlog kan eindelijk voor iedereen de zeer omvangrijke, indrukwekkende collectie documenten van en over veel (ruim duizend) in de oorlog omgekomenen uit het communistische verzet open worden gesteld. Deze stukken bevinden zich onder de naam 'Gedenkboek gevallen verzetsstrijders' in het bij het IISG berustende archief van de CPN. Dankzij subsidie van het Metamorfoze-programma is de collectie nu digitaal beschikbaar. De documenten werden na een oproep verzameld in de jaren 1945-1947 en bevatten een schat aan gegevens. Ze werden kort daarna in een koffer verborgen en verstopt. Pas in 1992 kwam deze koffer terecht bij het archief van de CPN.

Een maand na de bevrijding gaf de regering aan het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie opdracht tot het opstellen van een 'erelijst van hen die vielen', een 'Gedenkboek voor de gevallen'. Daarin zouden worden opgenomen: het Verzet, Koopvaardij, Koninklijke Landmacht, Koninklijke Marine en K.N.I.L. en Indisch Verzet. Nabestaanden en allen die informatie konden geven, werden opgeroepen daarvoor bestemde formulieren aan te vragen en in te zenden. Dit heeft geresulteerd in de huidige Erelijst van Gevallenen 1940-1945.

Ook de afdelingen van de CPN gingen met deze formulieren naar nabestaanden van communistische, en bij het communistische verzet betrokken, verzetsstrijders om die te laten invullen.

Nadat op 1 september 1945 het 'district Amsterdam der Waarheidsbeweging' al in De Waarheid had opgeroepen tot toezending van gegevens van gevallen kameraden, verscheen op 28 november in de krant een bericht, dat de CPN had besloten om een 'Gedenkboek der Communistische partij' te publiceren, waarin alle gevallen kameraden werden herdacht en dat 'zeer omvangrijk materiaal' zou bevatten. Maar dat zou alleen kunnen als 'niet één kameraad door ons werd vergeten'. Alle Waarheidlezers en sympathiserenden werden opgeroepen om te helpen uitgebreide informatie te verzamelen. 'Tegenover onze gevallen kameraden hebben wij een grote plicht.'

De formulieren van Oorlogsdocumentatie werden mede daarvoor gebruikt, daarnaast werden eigen formulieren met dezelfde vragenlijst gestencild en aan de districten gezonden. Daar werd het een belangrijke activiteit. De verzamelde gegevens werden met het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie gedeeld.

Er werd bij de CPN een eigen afdeling Gedenkboek voor opgericht, met een aantal medewerkers en een boekredactie. Als uiterste inlevertermijn voor het materiaal gold 30 april 1946 – een tijdsbestek van vier maanden. Vanaf die datum zou alles verwerkt worden voor het boek.

Er kwam heel veel binnen: formulieren, brieven, foto's, biografietjes, afscheidsbrieven van omgekomenen, herinneringen van oud-verzetsstrijders, lijstjes van mensen die niet vergeten mochten worden (maar waar vaak geen gegevens over kwamen), maar ook brieven en notities waarin bezwaar gemaakt werd tegen het opnemen van bepaalde personen - met argumenten, of alleen dat er verder onderzoek naar nodig was.

Zo ontstond een collectie met gegevens van 1001 personen, veel minder dan het werkelijke aantal omgekomenen uit het communistisch verzet. Lang niet iedereen was gevonden. Daarmee beantwoordde het dus niet aan de eisen die er bij de opzet aan het boek gesteld waren.

Dat er vervolgens wel aan het boek gewerkt werd blijkt uit een oproep in De Waarheid van 14 mei 1946 om vakkundige vrijwilligers voor het retoucheren van de foto's voor het Gedenkboek. Er bleef ook nog enige tijd materiaal binnenkomen. Maar vervolgens is er nergens meer enig gegeven te vinden, ook geen ontwerp-boekteksten of paginaontwerpen, waar uit kan worden afgeleid wat er mee gedaan werd ten behoeve van publicatie. Naar de redenen om niet door te gaan, het werk eraan stop te zetten en er verder over te zwijgen kan slechts gegist worden; er zijn geen bronnen voor bewaard gebleven en betrokkenen zijn inmiddels overleden. Mogelijk speelde verharding van het politieke klimaat, het opschuiven in de richting van de Koude Oorlog en bestrijding van de CPN een rol, mogelijk interne politieke meningsverschillen binnen de CPN die tot onderling wantrouwen leidden, mogelijk voor de partijleiding onwelkome informatie in sommige documenten, mogelijk het opvallende feit dat de verzameling persoonsgegevens tegen de opzet in geen recht deed aan het werkelijke aantal omgekomen communistische verzetsstrijders, mogelijk de twijfels over de juistheid van de gegevens over sommigen, enzovoorts.

Vast staat wel dat op zeker moment de complete verzameling in een grote koffer werd gestopt die op een 'veilig' adres werd ondergebracht, want waar reeds gezinspeeld werd op een verbod van de CPN mocht dit alles in geen geval in handen van geheime diensten vallen. Zo werd de koffer gedurende tientallen jaren op verschillende adressen bewaard. Slechts enkele ingewijden wisten van het bestaan en konden de inhoud soms raadplegen. Pas in 1992, na de opheffing van de CPN, kwam de koffer als verrassing weer boven water.

Het zich daarin bevindende materiaal werd vervolgens geordend en geïnventariseerd door Margreet Schrevel van het IISG in het kader van de algehele ordening van de archieven van de CPN, waarvan de Inventaris in 1994 werd uitgegeven. Het gehele CPN-archief bevindt zich sindsdien in bruikleen bij het IISG en is toegankelijk. Toegang tot de documenten voor het Gedenkboek is tot 2020 vanwege de privacygevoeligheid alleen mogelijk geweest na toestemming van het bestuur van de Stichting tot beheer van de archieven van de CPN.

Voor het beantwoorden van aanvragen voor de gedenkboekcollectie kon lange tijd gebruik gemaakt worden van een kaartstelsel van de persoonsnamen dat in de negentiger jaren was aangelegd, vaak met uit de formulieren overgenomen gegevens als leeftijd, beroep, rol in de partij vóór de oorlog, arrestatiedatum, enz., maar ook met kaarten waarop andere gevonden gegevens werden genoteerd, zoals publicaties in verzetsbladen over de omgekomenen. Dit stelsel telde 936 personen.

In 2007 werden de op deze kaartjes genoteerde namen en gegevens bij het IISG overzichtelijk in een xls-bestand gezet. Deze lijst is tussen november 2018 en april 2020 gecontroleerd aan de hand van de originele documenten, geschoond van dubbele vermeldingen, aangevuld met personen die eerder niet meegeteld waren omdat er uitsluitend een aanmeldingskaart met zeer beperkte gegevens van was, gecorrigeerd op

fouten en onvolledigheden in de naamsvermeldingen, uitgebreid met de juiste geboortedatum en -plaats en met overlijdensdatum en -plaats. Uiteindelijk telde de nieuwe Inventaris 1001 personen.

Dat deze lijst zeker niet gezien kan worden als een volledig overzicht van omgekomen communistische verzetsstrijders is ook gebleken uit meerdere regionale en plaatselijke studies, zoals bijvoorbeeld over Rotterdam, Groningen, Den Haag, Friesland, Deventer etc. Niet alle genoemden waren ook lid van de CPN. Bij de toen ingezonden gegevens wordt vaker vermeld of iemand lid van de CPN was, of juist niet, soms sympathisant. Maar allen hadden deel genomen aan verzetsactiviteiten waar de illegale CPN bij betrokken was.

De collectie Gedenkboek omvat daarnaast nog een aantal andere documenten. Er zijn nagekomen stukken, gegevens die (nog) niet tot personen herleid konden worden, ingezonden kopij die wellicht voor de boekuitgave bedoeld was, en resumés van verzetsactiviteiten per district (mappen 157-168). Verder zijn er op naam geordende mappen met nagekomen stukken over de genoemde personen (mappen 169-199). De laatste mappen bevatten overige nagekomen belangwekkende documenten met gegevens over onder meer verzetsactiviteiten (mappen 200-207).

Joop IJisberg